

Kok, J.A. de, *Acht eeuwen minderbroeders in Nederland. Een oriëntatie* (Hilversum: Verloren, 2007, 631 blz., €39,-, ISBN 978 90 8704 017 8).

Over de bijna achthonderdjarige geschiedenis van de minderbroeders in Nederland bestonden tot nu toe alleen deelstudies, vooral tijdschriftartikelen. J.A. de Kok heeft, na een lange periode in de wetenschap en daarna in de ambtelijke top van de rooms-katholieke kerk, zich ertoe gezet een volledig overzicht, een 'oriëntatie' noemt hij het bescheiden, van die acht eeuwen te schrijven. Hij doet dat niet als objectieve buitenstaander, maar van binnenuit, met de kennis, de sympathie, de humor ook, van de deelnemer, wat de leesbaarheid van zijn boek ten goede komt.

Franciscus van Assisi, die in Umbrië in 1209 met een aantal 'mindere broeders' begon, was het niet om het stichten van een orde begonnen. Toch waren er al in 1228 broeders in Den Bosch, waar ze het oude kasteeltje van hertog Hendrik I tot hun beschikking kregen. Nog geen twintig jaar later zijn ze in Utrecht te vinden, toen de belangrijkste stad in de Noordelijke Nederlanden, waar de predikbroeders hen al waren voorgegaan. Bij alle vestigingen daarna vinden we, althans voor een deel, de stelling van Le Goff bevestigd dat de bedelorden bij voorkeur steden in opkomst opzochten.

Behalve de bevolkingsconcentratie speelde ook de ligging van zulke steden ten opzichte van het omringende platteland een rol. Dat is aanwijsbaar bij Roermond, Deventer, Bolsward, Harderwijk en Kampen. Aan het begin van de veertiende eeuw telt het gebied dat nu Nederland is twaalf minderbroederkloosters. De taak van zo'n klooster was verdieping van het geloofsleven in de omtrek. Daarmee was het een 'assistentieklooster'. De broeders preekten, leidden processies en stimuleerden devoties, zoals bijvoorbeeld de kruisweg als alternatief voor de pelgrimage naar het Heilige Land.

Als vergoeding mochten zij, in aansluiting op de bewezen geestelijke service, giften inzamelen (geen geld!), want grond en andere eigendommen hadden deze mendicanten niet. Uit de middeleeuwen komt de gestalte van de eerste minderbroeder die ook BNER was: Johannes Brugman, een geduchte donderpredikant die ook maatschappelijke thema's niet schuwde: dobbelen, geweld op de kermis, markt op zondag en de burgeroorlogen van zijn tijd (rond 1460).

Een apart hoofdstuk is gewijd aan de observantenbeweging, niet alleen een streven naar regelonderhouding, maar ook een machtsstrijd. Tijdens de Opstand worden nogal wat minderbroeders buiten de stad gezet omdat zij het waren die tegen de Reformatie preekten. Helemaal onverwacht was dat in veel gevallen niet, want de gardiaan (huisoverste) van Utrecht had in november 1576 zijn toevlucht gezocht in het Vredenburg, de dwangburcht van Karel V. Van hun klooster overleefde daar de monumentale refter, de grootste zaal in de stad, waar de gilden vergaderden en later de Staten van het gewest.

De 'statietijd' riep weer een ander type franciscanen in leven, dat van de parochiepastoor, de 'vajer', waarmee zij een grote rol speelden in het kerkelijk leven van de zogenaamde Hollandse Zending. Niet alleen vanwege het grote

aantal staties, met als bekendste die van de Mozes en Aäron in Amsterdam, maar ook vanwege de omvang ervan. Aan die staties is ook de herleving van de provincie in de negentiende eeuw te danken, en niet aan het voortbestaan van het klooster te Megen zoals dikwijls is beweerd. De bloeitijd van 1920-1960 maakt van de minderbroedersprovincie in Nederland een actieve, haast activistische, club van zielzorgers, missionarissen, geleerden, onderwijzensen en organisatoren. Hier betreedt een tweede franciscaanse redenaar het podium: Borromaeus de Greeve, voor zijn broeders 'Bor', de stem van het Rijke Roomse Leven, onsterfelijk gemaakt door de schetsen die Godfried Bomans aan hem gewijd heeft. Van zijn teksten blijft, zonder de stem en de gebaren, weinig over, al beroerde ook hij sociale thema's. Enkelen zoals Didymus Beaufort en Siegfried Stokman positioneerden zich zelfs als politieke ideologen. Ze worden in het voorbijgaan genoemd, maar hun inbreng was aanzienlijk. Dat geldt ook voor anderen. Te denken valt aan Walter Goddijn, de manager van het Nederlandse vernieuwingskatholicisme en aan Hans van Munster, een tijd lang de invloedrijke secretaris van de Bisschoppenconferentie. Ze krijgen maar weinig ruimte in dit boek, wat wel enigszins begrijpelijk is omdat ze in de gelederen van de broeders zelf nauwelijks een rol hebben gespeeld. Toch hadden ze vanwege hun betekenis *ad extra* meer plaats mogen krijgen.

De schrijver heeft zijn boek vooral bedoeld als introductie voor jonge medebroeders, die blijkbaar weer komen, 'niet in rijen van tien, maar toch'. Ze zullen het met plezier lezen, want het verhaal wordt levendig opgediend, met tussendoor levendige portretjes van medebroeders die op uiteenlopende terreinen verdiensten hebben gehad.

Tussen de regels door leest men ook herinneringen van de schrijver, die zichzelf als medespeler en/of lotgenoot meer dan eens ter sprake brengt, misschien iets te vaak. Daar staat tegenover dat hij geen waardeoordelen uitspreekt en doorvraagt waar anderen ophouden. Als conclusie houdt hij de jongeren voor dat, wat de verdiensten van het verleden ook mogen geweest zijn, zij weer opnieuw moeten beginnen. De lezer van dit boek weet dan al dat zij niet de eersten zijn die met deze opdracht worden belast.

Ton H.M. van Schaik, Utrecht (tonhm.vanschaik@tiscali.nl)

Gelder, K. van, *Tussen veel vuren. Het soeverein-baljuwschap van Vlaanderen in de Vroegmoderne Tijd (1500-1733)* (Standen en landen 106; Kortrijk-Heule: UGA, 2007, 269 blz., €77,50, ISBN 978 90 6768 864 2).

Het voorliggende boek is de handelseditie van de licentiaatsverhandeling van de auteur, die hij verdedigde aan de Universiteit Gent in 2005. Van Gelder presenteert hierin een grondige analyse van de soms zeer schaarse bronnen over het soeverein-baljuwschap van Vlaanderen in de periode 1500-1733. Centraal staat de vraag hoe de soeverein-baljuw die tijdens de middeleeuwen een belangrijke pion was in het centralisatiestreven van de graven van Vlaanderen, tijdens de Nieuwe Tijd geleidelijk moest wijken voor andere instellingen. Deze studie vormt hiermee een belangrijke aanvulling op Jan van Rompaey's *Grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, dat in 1967 verscheen.

Het boek is helder opgebouwd en het valt uiteen in twee delen, het eerste over het ambt en het tweede over de bekleeders ervan. Na een inleiding over het soeverein-baljuwschap in de middeleeuwen is het eerste deel onderverdeeld in drie periodes (1500-ca. 1575, ca. 1575-1656 en 1656-1733), die telkens volgens dezelfde opzet worden benaderd. Na een uiteenzetting van de bevoegdheden van de soeverein-baljuw in de betreffende periode volgt een bespreking van de interne werking en wordt het soeverein-baljuwschap in een ruimer institutioneel kader geplaatst. De keuze voor deze indeling is eerder praktisch dan inhoudelijk ingegeven; de tweede periode (ca. 1575-1656) is namelijk een periode van zeer schaarse bronnen. Toch is er ook sprake van wijzigingen in de rechterlijke competentie van de soeverein-baljuw. Zo werd in de aanstellingsbrief van Charles de Ghistelles die in 1575 aantrad geen melding meer gemaakt van het gratierecht, een belangrijk voorrecht dat zijn voorgangers namens de vorst veelvuldig hadden uitgeoefend. Wel behield de soeverein-baljuw het compositierecht, dat zo kenmerkend was voor het baljuwsambt. In het laatste hoofdstuk van het eerste deel schetst de auteur de institutionele ontwikkelingen die uiteindelijk leidden tot de opheffing van het ambt in 1733.

De drie periodes worden telkens op dezelfde wijze benaderd: na een uiteenzetting van de belangrijkste bevoegdheden van het ambt, volgt een bespreking van de rechtspraak *ratione materiae* (ofwel de verschillende categorieën strafbare feiten) en van de vervolgingsprocedure. Van Gelder deelt de behandelde rechtszaken steeds als volgt in: delicten tegen de veiligheid van de staat; delicten tegen de openbare trouw; delicten tegen de openbare orde, gepleegd door personen die een openbaar ambt uitoefenen; delicten tegen de openbare veiligheid; delicten tegen de orde van de familie en tegen de openbare zedelijkheid; delicten tegen personen; delicten tegen eigendommen; inbreuken op de sociaal-economische reglementering; en tot slot religieuze delicten. De indeling van Van Gelder is verfijnder en zijn analyses zijn uitvoeriger dan de casuïstiek die Van Rompaey destijds presenteerde. Van Gelder geeft immers ook duidelijke trends weer: in de eerste periode bleven herroepingen van ban